

El *cranc* (*Carcinus maenas*)

(ALDC, VIII, 1773. El *cranc*)

El *cranc* és un ‘crustaci decàpode, amb el primer parell de potes molt grans i en forma de pinça’; el mot deriva del llat. CANCREM (nominatiu CANCER), que, amb metàtesi, va donar *cranc* (s. XIII) i que presenta dues variants fonètiques: *caranc* 174, 180, amb epèntesi vocàlica, que podria tenir relació amb la pronúncia àrabiga del grup *-kr-*, inexistent en aquesta llengua, i *carranc* (Bru, 1778, ap. Corcoll, 2000), per homonimització amb *ranc* ‘coix’ (< germ. *WRANKS ‘tort’). Altres var.: *carquet* 63 (cf. l’expressió *va de carquet* ‘va borratxo’ 63) deu ser una reducció de *caranquet*; *liacranc del mar* 165, extensió de *aliacrà* ‘escorpi’ (Ros, 1764), per la semblança amb les pinces de l’insecte, alteració de *alacra(n)* (< àr. ALṢAQRÁB [< àr. cl. ṢAQRAB], *DECat*, Corriente), contagiada per *aliacrà* ‘icterícia’ (< àr. ALYARAQĀN [< àr. cl. YARAQĀN]) (“el *liacrà* té forma d’un *carranc*”, *DECat*) (veg. *PALDC*, VII, mapa 1018); l’alg. *granc* 85 és adaptació del sard o de l’it. mer. *grancu*; són formacions perifràstiques *cranc pelut* 77, 81, 82, 133, *carranc pelut* 157, per la seva pilositat; *cranc de platja* 188 (“blanquet, en l’arena”); *cranc del fondo* 133, pel seu hàbitat; *carranc corrent* 157, pel seu desplaçament ràpid; *cranc sabater* 81, pel moviment de les mordales; *cranc estudiant* 133, potser pel seu color fosc; o bé per un dibuixet pel qual “se sap si és matxo o hembra” (Cabrera González, 1997: 150); tots ells designen probablement diferents espècies. *Franquet*, d’origen dubtós, és atribuït, com a hipòtesi, a un “mossarabisme valencià, transportat pels pescadors des dels deltes del Xúquer i Túria, als del Ter, Fluvià, Tet i Aglí” (*DECat*), hipòtesi que cal rebutjar perquè la pujada de lexemes del sud cap al nord és molt rara i, a més, no té sentit que unes denominacions esporàdiques, sovint

toponímiques, s’hagin estès cap al ross. formant-hi una àrea compacta; nosaltres pensem en una altra possibilitat: que *cranquet*, aplicat a diverses espècies de crancs (*DCVB*), s’homonimitzés amb *franc*, probablement amb l’antropònim *Franc* o, millor, *Franquet*, els dos, freqüents a l’edat mitjana (Veny, 2014 a). Recordem que *cranc* ha tingut una certa expansió semàntica generant, per metàfora, noms amb valor de ‘tumor maligne’ (ant.) i ‘signe del zodíac’. També apareix en expressions com *anar de cranc com ses cabrelles* ‘(una persona) anar de tort’ 36.

Cangre[χ]o és un manlleu al cast. *cangrejo*, on és un dim. de l’ant. *cangro*, potser motivat pel “deseo de evitar el equívoco con la denominación del ‘càncer’” (*DECH*); var. *cangre*[χ]o de *mart* 45 (observi’s el contrast de la interferència del nucli amb el tractament molt dialectal del determinant), *congrejo* 33, 34.

Són der. de *cabra* (< CAPRA), pel “caràcter audaç i endiablat” d’aquest remugant (*DECat*), *cabrot* 42, amb el suf. despectiu *-ot* (< -OTTU), i *cabrella* 36, amb el dim. *-ella* (< -ELLA). No sembla que el fr. *crabe* tingui el mateix origen que aquests mots, car s’entronca amb el normand ant. *krabbi* i el neerlandès mitjà *krabbe* (Dauzat et al., 1964; *DHLF*).

Finalment, *banyero* 82 s’ha format sobre *banya* (< cèltic *BANNA) per comparació amb la pinça, amb el suf. castellanitzant *-ero* (com *punyetero*).

Cranc, amb la var. val. *carranc*, és un lexema general a tot el domini, interromput pel *franquet* del ross., que no té res a veure amb l’oc., i pel castellanisme *cangre*[χ]o, de poblacions interiors.

Cranc és l’únic mot normatiu des del *DOrt*, 1917, amb l’espècie *cranc pelut*, des del *DIEC*₁, 1995.